

Uvodna reč

Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu u maju 2025. godine po prvi put je organizovalo konferenciju posvećenu analizi modnog fenomena. Nacionalni naučni skup pod nazivom „Društveni život mode u Srbiji od 19. veka do danas“ okupio je pedeset pet istraživača iz različitih naučnih oblasti – etnologije i antropologije, istorije umetnosti, sociologije, istorije, književne istorije i drugih disciplina. Polazeći od interdisciplinarnog pristupa, učesnici su razmatrali specifičnosti modnog sistema i njegovih praksi u lokalnom kontekstu, nastojeći da pruže dublje razumevanje socijalnih, ekonomskih, kulturnih i simboličkih dimenzija mode u Srbiji.

Konferencija je održana u izuzetno teškim društveno-političkim okolnostima obeleženim studentskim i građanskim protestima, kao i kontinuiranim pritiscima vlasti na univerzitete. Jedan od najvećih udaraca univerzitetskoj zajednici je bilo drastično smanjenje nadoknade za naučni rad uz potpunu obustavu plate za nastavnu delatnost. U takvim okolnostima Organizacioni odbor suočio se sa velikom dilemom – da li otkazati konferenciju u znak solidarnosti s nastavnicima i pobunjenim studentima. Odlučeno je da se skup ipak održi – kao čin akademskog otpora i simbol postojanosti i vitalnosti univerzitetske zajednice. Organizacioni odbor posebnu zahvalnost duguje studentkinjama etnologije i antropologije Nikolini Jovanović, Anđeli Dulović, Anđeli Milinković i Tatjani Karamarković, koje su pružile nesebičnu pomoć u organizaciji konferencijskih panela i drugim pratećim aktivnostima. Takođe se zahvaljujemo kolegi dr Bogdanu Dražeti na dragocenoj podršci koju nam je ukazao tokom trajanja skupa.

O temi broja

Moda objektivizuje proizvodne odnose, ideologiju, moral, moć i društvene vrednosti, pa je interpretacija ovog fenomena od izuzetne važnosti za adekvatno razumevanje modernog i postmodernog sveta. Sveobuhvatno tumačenje modne odeće zahteva temeljito proučavanje njenog „društvenog života“ – od složenog procesa proizvodnje, preko distribucije i različitih sistema reprezentacije, sve do same potrošnje. Takva analiza nužno podrazumeva i dublje razumevanje raznolikih odevnih praksi, kao i praćenje procesa označavanja i preznačavanja odevnih predmeta u toku i nakon ciklusa pomodnosti.

U Srbiji od 19. veka do danas modni sistem pretrpeo je brojne transformacije. Najdramatičnije promene obeležile su proizvodnju: od postepenog napu-

štanja zanatske izrade odeće orijentalnog tipa, preko otvaranja modnih salona po ugledu na zapadnu Evropu, do začetaka industrijske proizvodnje odeće u prvoj polovini 20. veka i njenog intenzivnog razvoja u periodu samoupravnog socijalizma. Propadanje velikih modnih preduzeća u toku 90-ih, kao i kasnija dominacija globalnih brendova u vremenu postpetoktobarske tranzicije takođe predstavljaju deo radikalno izmenjenog ekonomskog i kulturnog okruženja. Značajno su se promenili i sistemi distribucije i diseminacije modnih trendova, kao i načini njihove recepcije i usvajanja, naročito s razvojem elektronskih medija. I sama potrošačka kultura prošla je kroz duboke transformacije. Dok su u 19. veku modni odevni predmeti bili prevashodno znak klasne distinkcije i društvene mobilnosti, globalna demokratizacija mode, ali i uspostavljanje socijalizma na našem prostoru, degradirali su komunikativni potencijal odeće kao klasno-slojnog markera.

U poslednjem ovogodišnjem broju časopisa *Etnoantropološki problemi* objedinjeno je pet radova proisteklih sa naučnog skupa „Društveni život mode u Srbiji od 19. veka do danas“. Ovi tekstovi prate složenu putanju mode – od procesa dizajniranja i proizvodnje, preko medijske reprezentacije, do potrošnje. Jedan od radova se bavi i upornim opstajanjem *nemode* kao značenjskog i društvenog opozita modi, sagledavajući granice između modernog i tradicionalnog u savremenom društvu.

U temat nas uvodi rad Danijele Velimirović *Od kolektivne kreativnosti do autorstva: primeri personalizacije modnih dizajnera u socijalističkoj Jugoslaviji*. Na primeru tri jugoslovenska dizajnera – Dobrile Vasiljević Smiljanić, Aleksandra Joksimovića i Mirjane Marić autorka analizira glorifikaciju, ali i eroziju socijalističkog ideala kolektivne kreativnosti. Ona takođe detektuje ključne mehanizme, koji su doveli do uspostavljanja i legitimizacije autorstva kao nove vrednosti u ekonomskom i u polju (modnog) dizajna.

Rad Željke Manić naslovljen *Odevanje samostalnim šivenjem u socijalističkoj Jugoslaviji* mapira i analizira uzroke rasprostranjene prakse šivenja kod kuće tokom perioda socijalizma. Autorka otvara pitanje o klasno-slojnoj uslovljenosti ovog načina proizvodnje odeće, životnom stilu i kulturi materijalnog u jugoslovenskom socijalizmu, postavljajući tezu da je samostalna izrada odeće bila integralni deo svakodnevice, aktivnost koja je redefinisala odnos prema modi, potrošnji i radu u domaćinstvu.

U članku *Krojevi identiteta: narodna nošnja u savremenom društvu* Miloš Rašić nudi kritičku analizu etnoloških studija o „nestajanju“ nemodne odeće nakon Drugog svetskog rata. On pokazuje kako takozvana narodna nošnja, prolazeći kroz estetizaciju, scensku upotrebu, institucionalizaciju i tržišnu komodifikaciju, ulazi u svoj *drugi život*, čime ukazuje na ključne simboličke prostore i aktere u definisanju i preoblikovanju ovog živog nasleđa. Studija otvara pitanje fleksibilnosti i reartikulacije identiteta, pokazujući da je danas nemodna odeća dinamično sredstvo pregovaranja o nacionalnom i kulturnom pripadanju.

U radu pod naslovom „*Teško onoj kući u kojoj pomodarica gospodari*“: analiza negativnih narativa o modi u srpskoj štampi krajem 19. i početkom 20. veka Jelena Čuković interpretira konzervativne narative o modi publikovane na razmeđu vekova. U ovim tekstovima, figura pomodarice je konzistentno predstavljena kao moralno problematična žena, pa čak i kao direktna opasnost za moralni integritet čitave zajednice. Autorka otkriva mehanizme kojima su tradicionalne vrednosti korišćene za kontrolu, nadziranje i disciplinovanje ženskog tela i ženskih kulturnih identiteta.

U radu *Prostori potrošnje odeće i potrošačke prakse akademske zajednice u Beogradu* Vera Backović analizira značenja i vrednosti povezane sa potrošnjom odeće među zaposlenima na beogradskim univerzitetima. Na osnovu uvida prikupljenih putem opsežnog *online* anketnog istraživanja, rad otkriva kontradikcije između ideoloških stavova i praktičnog delovanja pripadnika akademske zajednice. Naime, iako oni u značajnoj meri iskazuju kritički odnos prema tržišnim centrima kao „potrošačkim Mekama“, primećuje se nedostatak razvijene svesti o principima ekološkog načina života i održive mode.

Ovi radovi predstavljaju tek deo kompleksnih problema o kojima se diskutovalo na konferenciji. Među njima su pitanje sindikalnog organizovanja i nedovoljne zaštite prava radnika u današnjoj modnoj industriji, zatim etička dimenzija dizajniranja i proizvodnje, sa naglaskom na upotrebu novih tehnologija i fenomen pametne odeće. Izlaganja su se takođe dotakla uloge savremenih digitalnih platformi i društvenih mreža u diseminaciji mode i disciplinovanju tela, kao i dinamičnih interakcija između modnih i antimodnih praksi. Pitanja vizuelne i tekstualne reprezentacije mode, kao i izazovi njene muzealizacije, takođe su teme koje su ostale izvan okvira ovog temata. Stoga izražavamo nadu da ćemo u narednom periodu uspeti da publikujemo zbornik, koji će predstavljati potpuniji presek tema izloženih na ovom naučnom skupu.

*Prof. dr Danijela Velimirović
Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu*